

SLOVENSKO ZAMEJSTVO MED TRADICIONALNIM IN GLOBALNIM SVETOM

Izzivi za mlajše generacije v prihodnosti

Rek »mladi so prihodnost« ima v slovenskem zamejstvu na dvo- in večjezičnih območjih morda še večji in globlji pomen kot drugod. Mladi v zamejstvu niso le odgovorni za prihodnji družbeno-gospodarski razvoj, temveč predvsem upanje za prihodnji jezikovno-kulturni razvoj.

Zgodovinski razvoj v 20. stoletju je botroval nastanku slovenskih skupnosti v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, ki so se kot manjšine oblikovale po razpadu monarhije in dokončni določitvi meja, slovenska skupnost na Hrvaškem pa se je izoblikovala kot nova slovenska manjšina po razpadu Jugoslavije. Slovenske manjšinske skupnosti v Italiji, Avstriji in na Madžarskem so bile v 20. stoletju izpostavljene nasilni asimilaciji, nazadovale so, se spreminjale in prestopile prag 21. stoletja, ki je vse slovenske manjšine in Slovenijo združil v novi skupni Evropi, z novimi izzivi za prihodnost.

V slovenske skupnosti, slovensko šolstvo, slovenske družbene dejavnosti se danes vključujejo tudi pripadniki večine, drugih manjšin, drugih slovanskih in neslovanskih evropskih narodov ter priseljenci iz evropskih in neevropskih držav, ki so naseljeni v zamejskih območjih, v prihodnosti pa bodo to tudi begunci iz arabskega sveta, ki so nastanjeni na dvojezičnih območjih oziroma pri slovenskih družinah. Na Koroškem je skupina ljudi, ki znova odkriva, »reaktivira« svojo identiteto, vedno močnejša; mlajši rodovi vse bolj pogosto odkrivajo slovenske jezikovne korenine v svojih družinah. V krajih v slovenskem zamejstvu z majhnim številom pripadnikov slovenske narodne skupnosti (Rezija, Kanalska dolina, Zilja, avstrijska Štajerska, Porabje, Hrvaška, ...), kjer jezik izginja do te mere, da je v nevarnosti njegov obstoj, je glavna skrb »revitalizacija« jezika.

V novi skupni Evropi se pojmi »narodnost«, »skupnost« in »identiteta« kot nekdanji nosilni stebri ohranjanja slovenskega jezika, kulture in identitete v slovenskem zamejstvu spreminjajo. Mladi v slovenskem zamejstvu niso več samo del lokalnih izvornih krajevnih (slovenskih) skupnosti in del lastne države, temveč tudi del Evrope, del evropskih regij, del skupnega slovenskega kulturnega prostora, prek novih medijev pa tudi del globalnega sveta. Soobstoj tradicionalnega in globalnega sveta zamejske skupnosti postavlja pred nove izzive, saj sta oba svetova pravzaprav v največjem nasprotju, hkrati pa se morata predvsem v zamejstvu konstruktivno dopolnjevati, če želimo, da se jezik, kultura in identiteta ohranijo za naslednje rodove. Širni globalni svet po drugi strani spet spodbuja hrepenenje po lokalnem – po lokalni identiteti, lokalni hrani, lokalnem

jeziku. Opazno je vnovično odkrivanje lokalnih tradicij, šeg in navad, jedi, ledinskih in hišnih imen, narečij, lokalne govornice – tudi slovenske.

Nove stvarnosti postavljajo družbo, šolstvo in obšolske dejavnosti pred nove izzive. Največji izziv pa je ohranjanje slovenščine v družini, ki je nosilni steber celotnega razvoja, saj bo v slovenskem zamejstvu in po svetu le tako mogoče ohraniti ne le slovensko besedo, temveč tudi slovensko identiteto.

Slovenščina v družini – pogovorni ali tuji jezik?

Teodor Domej, nekdanji šolski nadzornik za slovenščino na srednjih in višjih šolah na Koroškem, je v svojem govoru ob slovenskem kulturnem prazniku leta 2010 ugotovil, da število prijav k dvojezičnemu pouku na Koroškem razveseljivo narašča, znanje slovenščine pri otrocih pa zaskrbljujoče upada. Ta razkorak postaja vedno večji, zato je treba pravočasno ujeti korak, če želimo, da bo na Koroškem slovenščina ostala živ jezik, ki se ga je mogoče naučiti tudi doma, ne le v šoli. Teodor Domej je v svojem slavnostnem govoru med drugim ugotovil:

Odločitev o tem, kateri jezik bo otrokov prvi jezik, sprejmejo starši. Kot ne smemo novorojenčka prepustiti samemu sebi, ker ne bi mogel preživeti, tudi ne smemo pričakovati, da se bo jezikovno razvil brez naše vztrajne in ljubeče pozornosti. Ali drugače rečeno, slovenski jezik si jemljemo sami, če ga ne dajemo naprej.

V odprti Evropi 21. stoletja družba agresivne in tihe asimilacije ne podpira. Tudi »tiha asimilacija«, ki sta jo v začetku 80. let 20. stoletja za slovensko zamejstvo v Italiji Emidij Susič in Danilo Sedmak (Susič in Sedmak 1983) strokovno opredelila kot proces narodnega odtujevanja, ki ne poteka nasilno in agresivno, temveč »tiho« na psihološki ravni, je v slovenskem zamejstvu privedla do tega, da je utišala slovensko besedo v družinah, tako da je ta predvsem v današnji srednji generaciji utihnila. Ta je v velikem številu odraščala brez nekdanj običajnega družinskega jezika v slovenskem narečju ali knjižnem jeziku. Medtem ko je bilo po 2. svetovni vojni družbeno sprejemljivo, da so pripadniki večinskega naroda vsakodnevno (verbalno) napadali pripadnike manjšine, je danes večinski narod na splošno bolj osveščen, da je diskriminatorno izražanje nesprejemljivo; ne nazadnje starši tudi številne »neslovenske« otroke vpisujejo k dvojezičnemu pouku oziroma v slovenske šole ali tečaje. Temu pojavu lahko sledimo v

* Martina Piko-Rustia, mag. filozofije, znanstveni vodja inštituta, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Vittringer Ring 26, A-9020 Celovec, Avstrija; piko@ethno.at.

Družina je zibelka jezika. Pobude iniciative Slovenščina v družini za spodbujanje rabe domačih narečij v družini in družbi.
Foto: Milka Olip, 2016.

vseh zamejstvih. Posamično v širši družbi še srečamo peyorativen odnos do slovenščine, ko se slovenski jezik vrednoti kot manjvreden, neuporaben ipd., vendar je ta pojav bistveno manjši kot v 20. stoletju. Diskriminatorni izgrede v drugi polovici 20. stoletja so imeli svoje korenine pretežno v ideoloških bojih prve polovice 20. stoletja (fašizem, nacizem, komunizem). Danes se pojavljajo nove oblike rasizma, ki imajo svoj izvor tudi v aktualni begunski krizi kot posledici vojne v Siriji. Te sovraštvo bolj kot na manjšine usmerjajo na pribežnike in tudi priseljence.

Čeprav je slovenski jezik danes v zamejstvu družbeno bolj sprejet, razvoj na avstrijskem Koroškem kaže, da tudi v krajih, kjer je manjšina še močno prisotna, drastično izginja predvsem iz družinskega okolja; vse manj je otrok z aktivnim znanjem slovenščine ob vstopu v vrtec ali šolo. Slovenščina, nekdanj pogovorni jezik v družini, je danes v mnogih družinah – tudi nekdanj slovenskih – jezik, ki se ga otroci šele učijo iz šolskih vadnic, podobno kot italijanščino, angleščino, ruščino idr.

Podobno ugotavlja Valerija Perger za Porabje:

Skozi dve desetletji se je v Porabju odnos do učenja jezika popolnoma spremenil. Če je bila takrat slovenščina nekaj samoumevnega, edini jezik porabskih babic in dedkov, eden od dveh jezikov njihovih otrok in šibkejši jezik vnukov, ki so se ga le ti, brez posebnih občutij in utemeljitev ter z malo pododovanega sramu, učili in ne dovolj naučili v šoli, je danes slika povsem drugačna. (Perger 2015: 83)

Mladi starši, mlade družine danes zavestno razmišljajo o jezikovni vzgoji svojih otrok v izobraževalnih ustanovah, vse bolj pa mlajša generacija tudi zavestno razmišlja o družinskem oziroma družinskih jezikih. O otrokovi jezikovni vzgoji morajo razmišljati predvsem družine, v katerih sta dva ali je več družinskih jezikov, še posebej če je eden izmed teh jezikov v družbi malo ali sploh ni prisoten.

Za ohranjanje in razvoj jezika je namreč bistveno, da ga govorimo in da ga starši posredujejo svojemu otroku od prvega trenutka naprej kot družinski jezik ali pa kot enega izmed družinskih jezikov v mešanih zakonih.

Slovenščina v družini – jezikovne iniciative za rabo slovenščine kot družinskega jezika

V letu Medkulturnega dialoga 2008 je v okviru župnije sv. Cirila in Metoda v Celovcu začela delovati iniciativa Dvo- in večjezičnost v družini. Župnija se je odločila, da se tej tematiki posebej posveti v Celovcu, kjer število dvo- in večjezičnih družin raste. Nosilci iniciative so postali Župnija sv. Cirila in Metoda v Celovcu, Univerza v Celovcu, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Katoliška akcija in Dušnopastirski urad. Iniciativa Dvo- in večjezičnost v družini je v letih 2008–2010 izvedla tematske diskusijske večere v Celovcu, Podjuni, Rožu in na Zilji. Izsledki diskusijskih večerov so strnjeni v dvojezični brošuri z naslovom *Dvo- in večjezičnost v družini: 12 spodbud za sožitje v družini* (Piko-Rustia idr. 2011), ki je izšla leta 2011. Dvo- in večjezične družine so danes stvarnost, ki odpira nove možnosti in izzive. Cilji pobude so ozaveščanje o fenomenu dvo- in večjezičnosti v družini, razmišljanje o možnih poteh, kako z dvo- in večjezičnostjo v družini ravnati danes, razvijanje spoštljivega načina razprave o tej tematiki in izmenjava izkušenj. Dvo- in večjezične družine so soočene z najrazličnejšimi jezikovnimi situacijami doma in v javnosti. Živeti enakovrednost jezikov je zahteven cilj, ker v situacijah navadno prevlada en jezik. Najti pravo ravnotežje med jeziki ni lahko. Dosežemo ga z različnimi modeli pogovorov. Dialog v družinah in z okolico (sorodstvo, sosedstvo, prijateljski krog, ...) je pomemben pogoj za usklajevanje različnih pričakovanj in drž posameznikov (Piko-Rustia idr. 2011).

Nosilci iniciative Dvo- in večjezičnost v družini so se zavedali, da je treba jeziku, ki v javnosti ni – ali pa je zelo slabo – prisoten, posvetiti posebno pozornost, če želimo, da se v družini razvijeta/razvijejo dva ali več jezikov v enaki meri in ju/jih otroci tudi uporabljajo. Zato je iniciativa namenjala posebno pozornost slovenščini kot družinskemu jeziku in slovenščini kot družbenemu jeziku, ki ga je treba v najožjem družinskem krogu krepiti na vseh ravneh in razvijati od samega začetka – od rojstva naprej. Skrb za jezik v družinah je naloga vseh družin, ker ga le tako lahko razvijamo na vseh ravneh zasebnega in javnega življenja – od narečnih krajevnih govorov do gledališke besede, od gospodarskega in znanstvenega jezika do literature, od osnovnega otroškega izražanja do sodobnega mladinskega jezika. Naravni tok predajanja slovenskega jezika in kulture je bil v 20. stoletju nasilno prekinjen zaradi močne jezikovne asimilacije kot posledice nacionalističnih družbeno-političnih pritiskov na slovenske družine in slovensko narodno skupnost. V združenji Evropi in današnjem globaliziranem svetu ima slovenščina kot evrop-

ski jezik in kot jezik naroda soseda nov pomen in novo vrednost. V obmejnih območjih med Slovenijo in zamejskim prostorom se razvijajo tudi čezmejni stiki na ravni šol, občin, gospodarstva, sodelovanja med kulturnimi in raziskovalnimi ustanovami (Slovenija - Italija, Slovenija - Avstrija, Slovenija - Madžarska, Slovenija - Hrvaška), kar spodbuja učenje slovenskega jezika v šolah kot materne in kot tujega jezika.

Po osamosvojitvi Slovenije in vstopu Slovenije v Evropsko skupnost se Koroška iz skoraj stoletne izrazito mejne zvezne dežele vse bolj razvija v čezmejno regijo Alpe-Jadran, v kateri postaja čedalje bolj pomembno znanje jezikov tega prostora: nemščine, slovenščine in italijanščine. Jezikovna ponudba jezikov prostora Alpe-Jadran v šolah se širi, prijave k dvojezičnemu pouku na Koroškem stalno naraščajo in se bližajo skoraj polovici k dvojezičnemu pouku prijavljenih otrok na območju dvojezičnega šolskega območja. Opazno pa je, da namesto družin funkcijo poučevanja in posredovanja slovenskega jezika vse bolj prevzema šola kot ustanova, čeprav starši oziroma stari starši slovensko še znajo.

V letu 2010 je zato na pobudo Krščanske kulturne zveze v Celovcu začela delovati tudi iniciativa Slovenščina v družini, ki opozarja na pomembnost žive rabe slovenščine v družinskem okolju. Slovenščina v družini je temelj za ohranitev in razvoj narodnih manjšin v slovenskem zamejstvu. Glavni cilj iniciative je ozaveščati družine, v katerih je slovenščina bodisi v starejši ali srednji generaciji še živa, da dosledno uporabljajo slovenščino v družinskem krogu in v javnosti. Iniciativa želi podpirati in ozaveščati ljudi, ki govorijo slovensko, naj cenijo to, kar znajo, ter jih spodbujati, da tega znanja ne obdržijo zase, temveč ga posredujejo naprej naslednjim generacijam. Treba se je zavedati, da »človek vnese v družino svoj jezik kot kulturni kapital le tedaj, če ga goji, ohranja, razvija in predaja naslednjim rodovom« (Piko-Rustia idr. 2011: 5).

Iniciativa Slovenščina v družini z raznimi pobudami (informativski večeri, letaki in lepaki, zgoščenke z narečnimi pravljicami in pripovedkami, strokovni posveti, tematske in strokovne brošure) spodbuja razpravo o živi rabi domačih narečij v družini. V letu 2011 je iniciativa izdala zgoščenko s pravljicami v ziljskem narečju, v letu 2012 zgoščenko z basnimi v rožanskem in pripovedkami v podjurskem narečju, v letu 2015 pa zgoščenko z basnimi in pripovedkami v selskem govoru. V letu 2012 je iniciativa izdala brošuro o pomenu slovenščine kot družinskega jezika s prispevki strokovnjakov in oseb iz javnega življenja ter mladih, staršev in starih staršev (Kuchling 2012). Brošura je leta 2013 izšla v dvojezični izdaji (Kuchling 2013). Ohranjanje slovenščine v družinskem okolju je skupna skrb vseh Slovencev, ki živijo v zamejstvu in po svetu, zato je iniciativa Slovenščina v družini v letih 2014 in 2015 pripravila dva posveta za izmenjavo izkušenj pri ohranjanju in razvoju slovenščine v zamejskem prostoru. Vse pre-

dloge iniciative Slovenščina v družini že od začetka podpira Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Slovenščina v družini – tema strokovnih posvetov Slovencev v zamejstvu

V letu 2014 je iniciativa Slovenščina v družini (zanjo Krščanska kulturna zveza) priredila posvet z razpravo Slovenščina – živ jezik v družini in javnosti, ki je potekal 14. novembra v Tinjah. Iniciativa Slovenščina v družini je na posvet povabila predstavnike slovenskih manjšin v zamejstvu in vse, ki jih zanimata ohranjanje in razvoj slovenščine v družini in javnosti, pa tudi predstavnike jezikovnih manjšin v Avstriji in Sloveniji, da si delijo izkušnje in predstavijo sodobne razvojne izzive v posameznih manjšinskih skupnostih. Namen posveta je bil pretres razvoja slovenščine kot manjšinskega jezika in razprava o novih izzivih v spremenjenih družbenih okoliščinah v posameznih manjšinskih okoljih.

V vabilu je bilo zapisano:

Na rabo jezika v družini in javnosti vplivajo jezikovni svetovi in prostori, v katerih so se oblikovale starejše generacije in se oblikujejo mlade generacije. Jezikovni svetovi in prostori v družini in javnosti se stalno spreminjajo: sočasno s sodobnim družbenim razvojem nastajajo nove oblike družin in družinskega življenja, sočasni družbeno-politični razvoji vplivajo na jezik v javnosti. Temeljni kamen za obstoj jezikovnih manjšinskih skupnosti je jezik v družini.

Zato je bila na posvetu pozornost namenjena družbenim in družinskim okoliščinam, ki vplivajo na izbiro jezika v družini – od zavestne lastne izbire do prilagajanja širši družini in sorodstvu ter prilagajanju družbi.

Predavatelji in udeleženci so se osredinili na vprašanja narečij, družine, šole in družbe. Narečja so dolgo trpela zaradi slabega odnosa do njih, veljala so za zaostala, manj razvita, povezovali so jih s socialnimi vidiki. Danes postajajo pomemben dejavnik lokalne identitete, mladina pa jih uporablja tudi v komunikaciji v novih medijih (Facebook, sms, ...). Družine, ki so odgovorne za posredovanje jezika in tudi za oblikovanje odnosa do jezika, se soočajo z raznovrstnimi spremembami (sprememba strukture družin, medgeneracijskega dialoga in medgeneracijskega učenja). Šola je odgovorna za poučevanje in oblikovanje odnosa do slovenskega knjižnega jezika, prav tako kot družine pa se sooča z novimi izzivi (veliko število priseljencev, večjezičnost). Spreminja se tudi način poučevanja jezikov. Družba je poučevanju jezikov – tudi manjšinskih – danes naklonjena, bolje sprejema tudi slovenščino v javnosti. Večjezičnost ni več izjema, pač pa postaja norma.

V letu 2015 je izšel zbornik s prispevki s posveta v Tinjah. V zborniku so referenti iz slovenskih zamejskih območij osvetlili vprašanja družine, šole, družbe in javnosti nekdanj in danes ter predstavili tudi aktualno stanje ohranjanja in

razvoja slovenskega jezika v posameznih zamejskih območjih (Kuchling 2015).

V letu 2015 je iniciativa Slovenščina v družini organizirala posvet Slovenščina in WhatsApp – od zibelke do družbenih omrežij. Posvet je potekal 6. novembra 2015 v Beneški dvorani v Naborjetu. V vabilu je bilo zapisano:

Novi mediji danes nudijo nove možnosti komunikacije in nove oblike učenja in rabe jezika v vsakdanjem okolju. Mladina se danes »srečuje« tudi po telefonskih in spletnih omrežjih, kjer razvijajo sproščeno živo pisno komunikacijo – tudi v sodobnem slovenskem mladinskem žargonu. Mladina danes išče tudi nove oblike izražanja – poleg klasičnega udejstvovanja na področjih kulture (gledališka in zborovska dejavnost, literarno izražanje) in športa – se razvija tudi filmska dejavnost, ki nudi vrsto možnosti za izražanje v slovenskem jeziku.

Predavatelji so namenili pozornost novim medijem in sodobnim pobudam mladine. Zbornik s posveta v Naborjetu bo izšel v letu 2016.

Mladi v slovenskem zamejstvu kot predmet temeljne znanstvene raziskave

Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani v sodelovanju z zamejskimi raziskovalnimi inštituti – Slovenskim raziskovalnim inštitutom v Trstu (SLORI), Slovenskim znanstvenim inštitutom v Celovcu (SZI) in Slovenskim narodopisnim inštitutom Urban Jarnik (SNIUJ) – od leta 2013 izvaja raziskovalni projekt Mladi v slovenskem zamejstvu: družbeni in kulturni konteksti ter sodobni izzivi, ki ga financira ARRS. Projektna zasnova izhaja iz spoznanja, da so mladina in mladi v zamejstvu osrednje vprašanje aktualnega zgodovinskega trenutka vsakega od štirih zamejstev v Avstriji, Italiji, na Hrvaškem in Madžarskem. Ugotovljene so objektivne razlike med posameznimi zamejstvi, ki se glede slovenstva nanašajo tako na mlade same kot na družbeno okolje, v katerem živijo. Pojav slovenstva med mladimi v Avstriji in Italiji je znatno močnejši in širše razprostrt, bolj artikuliran. Na Hrvaškem je slovenstvo kot manjšinski položaj narodnostne skupnosti v zadnjih dveh desetletjih nov družbeni pojav. Na Madžarskem gre za izrazito strnjeno ruralno območje, kjer pa je slovenstvo pod močnim vplivom bližine z Avstrijo.

Na podlagi rezultatov nekaterih že opravljenih raziskav kakor tudi raziskovalnega dela za projekt raziskava z izbranimi metodološkimi prijemi kvantitativnega in kvalitativnega raziskovanja v svojem empiričnem delu sloni na izvirno izdelanem raziskovalnem modelu. Projektna skupina raziskuje vključevanje mladih v organizacije, rabo jezika v družini in javnosti ter jezikovne profile mladih, odnos mladih do večinskega etničnega okolja, do manjšine in do države matičnega naroda (Republike Slovenije), stališča mladih do sodobnega družbenega razvoja in vrednostne orientacije mladih, med katerimi so tudi »naro-

dna pripadnost«, »materni jezik« oziroma »skrb za razvoj lastne manjšinske skupnosti«. Projekt bo zaključen v letu 2016, v pripravi je znanstvena monografija.

Jezikovni svetovi so se na prehodu iz 20. v 21. stoletje temeljito spremenili tako v družini kot tudi na vseh ravneh javnega življenja (šola, društva, mediji, družba, ...). Medtem ko so drugo polovico 20. stoletja še močno oblikovali ideološki boji in zaprta družba, družinsko in družbeno življenje danes oblikujejo pojmi »odprtost, heterogenost, čezmejnost, mobilnost, evropska miselnost«, pa tudi pojmi »nestabilnost, začasno delo, izkoreninjenost, ...«.

Jezikovni svetovi v družini – včeraj in danes

Herta Maurer-Lausegger v prispevku Družina včeraj in danes – medgeneracijske razlike glede na posredovanje jezika opozarja na bistvene spremembe podeželskega okolja na Koroškem, kjer je avtohtono območje naselitvenega prostora Slovencev na Koroškem:

Število otrok v družinah v zadnjih desetletjih močno upada. Stari starši in starejši rodovi, ki so bili nekdaj posredovalci domačega slovenskega govora najmlajšim, danes največkrat ne živijo pod isto streho ali v neposredni sosesčini. Tako se je v družinah izgubil nekdaj najpomembnejši vezni člen, ki je skrbel za aktivno sporazumevanje v domačem krajev-nem govoru. (Maurer-Lausegger 2015: 13)

Vse večja odsotnost otrok od doma (celodnevno varstvo najmlajših otrok, celodnevni vrtci, celodnevna oskrba šolskih otrok ipd.) kot nujnost ob navadno celodnevni zaposlenosti obeh staršev in drugih članov družine (starih staršev, ki so še v delovnem procesu) povzroča, da jezikovno vzgojo, tudi slovensko, v veliki meri prevzemajo ustanove (vrtci, šole, varstva). Nekateri starši jezikovno vzgojo v slovenskem jeziku docela prepuščajo in končno tudi prepuščajo vrtcu, šoli ali drugim oblikam varstva. Slovenščina tako vse bolj postaja eden izmed »tujih« jezikov, ki se ga otroci naučijo v vrtcu in šoli – tudi na nekdaj zelo močnih slovenskih oziroma dvojezičnih območjih.

Nekdaj številne razširjene družine so danes nadomestile nuklearne družine, ki živijo samostojno, brez staršev, starih staršev. Starejša generacija je pogosto še v delovnem procesu, kar onemogoča prevzem varstva vnukov/vnukinj in s tem tudi njihovo jezikovno vzgojo. Do 70. in 80. let 20. stoletja so na koroškem podeželju le redki otroci obiskovali vrtec, danes pa so tudi na podeželju potrebna varstva za najmlajše otroke (jasli) in popoldanska varstva za šoloobvezne otroke, ker je celodnevna zaposlenost obeh staršev in tudi starih staršev tudi tam običajna. Občutno se je skrčil kmečki sloj prebivalstva, kjer je varstvo otrok na domu še možno.

Na Koroškem so bile do časa po 2. svetovni vojni nosilke slovenstva tradicionalne veččlanske družine v agrarnem okolju. Vse večje možnosti za izobraževanje so preobra-

zile družbo iz pretežno agrarne skupnosti v kmečko-delavsko in delavsko. Na Koroškem se je po ustanovitvi Slovenske gimnazije razvil nadpovprečno velik sloj izobraženstva (poleg učiteljev in duhovnikov tudi številni pravniki, zdravniki, univerzitetni profesorji, gospodarstveniki, priznani fiziki, profesionalni športniki ipd.), posledica vse večje izobraženosti pa je selitev mladih, predvsem v mesta Celovec, Gradec in Dunaj. Po osamosvojitvi Slovenije se mladi Korošci zaposlujejo tudi v Sloveniji. Vse izrazitejši je tudi beg iz podeželja v bližnja in daljna mesta ter beg možganov v evropska in neevropska mesta, kjer si mladi nato urejajo svoje zasebno življenje. Razvoj ni značilen le za Koroško, temveč je to splošen družbeni razvoj 20. in 21. stoletja, ki je v veliki meri spremenil predvsem življenje v nemestnih okoljih.

Opazno je tudi večanje števila mešanih družin. Teodor Domej pravi:

Preprost verjetnostni račun nam pove, da je možnost najti partnerja, ki govori drug jezik, vedno večja. Čim manjša je moja jezikovna skupina, tem večja je torej verjetnost, da bomo našli življenjskega partnerja, ki ne govori jezika, ki je naš prvi. (Domej 2015: 55)

Nekoč so bile mešane družine večinoma sestavljene iz pripadnikov slovenske in večinske skupnosti ter iz družin obmejnega območja med zamejstvom in Slovenijo, danes je razpon mešanih družin tudi na podeželju bistveno večji, ob slovenski pa jih sestavljajo tudi pripadniki slovanskih skupnosti (hrvaške, bosanske, makedonske, ruske, ...), drugih manjšinskih skupnosti (Južni Tirolci, Gradiščanski Hrvat, Furlani, ...), ter evropskih in neevropskih skupnosti, ki se priselijo v manjšinske skupnosti. Mladi pa se selijo (in preselijo) tudi v evropski in zunajevropski svet ter si tam ustvarijo družine (na primer Slovenec in Hrvatica na Kitajskem). V manjšinske skupnosti so vključeni tudi begunci, ki so se v času jugoslovanske krize naselili na zamejskih območjih, njihovi otroci pa si v zamejskem prostoru urejajo družine.

Če je bila v preteklosti največja težava za obstoj manjšin agresivna in tiha asimilacija, sta danes velik problem izkoreninjenost in nestabilnost kot posledica družbe 21. stoletja, v kateri postaja redna zaposlitev bolj izjema kot norma.

Družina, ki je nosilec jezikovnih in kulturnih vrednot, je v zadnjih desetletjih doživela korenite spremembe. Razdrobljenost družin pospešuje pomembno povečanje števila ločitev in naraščanje števila t. i. *patchwork* družin, kar ni samo pojav mestnega okolja, temveč v veliki meri sega že v podeželske skupnosti. Tudi nove oblike družin (na primer istospolni pari) so del manjšinskih skupnosti. Vse večja heterogenost in razdrobljenost družin je splošen razvoj, ki mu lahko sledimo v celotnem evropskem prostoru, tako tudi pri slovenskih družinah v zamejstvu in seveda v Sloveniji.

Po drugi strani je opazno, da je ozaveščenost mladih parov in družin o izobraževanju in tudi jezikovni vzgoji danes večja. Mlade – čedalje bolj izobražene – družine se bolj zavestno odločajo za slovenščino bodisi kot družinski jezik ali pa kot »tuji« jezic v šoli, saj je slovenščina danes eden izmed jezikov prostora Alpe-Jadran.

Jezikovni svetovi v družbi – včeraj in danes

Jezikovni svetovi in prostori se močno spreminjajo, še posebej na podeželju, ki se s splošno globalizacijo morda še močneje spreminja kot mestno okolje. Herta Maurer-Lausegger ugotavlja, da je

v času modernizacije postala socialna in demografska podoba koroškega prebivalstva na podeželju, pa tudi v večjih središčih vse bolj raznolika, in tako se tudi slovenski jezik iz roda v rod preobraža in prilagaja razvoju časa. Globalizacija, spremembe socialnih in govornih okolij, spremenjeni načini življenja, jezikovno mešane družine, neslovensko govorno okolje, široko razvite možnosti izobraževanja, splošna mobilnost, asimilacijski pritisk, razvoj in vpliv moderne tehnike ter vse večje tehnološke in spletne ponudbe, ki so prodrle tudi v najbolj skrite zakotne vasi, in drugi dejavniki so pospeševali izgubljanje funkcionalnosti slovenskih govorov in narečij ter prispevali k upadanju slovenske jezikovne kompetence. Tudi narodna in jezikovna zavest, ki je bila v starejših rodovih največkrat močno zasidrana, se je v zadnjih desetletjih pri mnogih ljudeh mlajšega rodu izgubila. (Maurer-Lausegger 2015: 11–12)

V 20. stoletju je bilo v zamejstvu predvsem vaško okolje strnjeno slovensko okolje. Danes se tudi v nekdanjih slovenskih vaseh število slovenskih družin redči, pogovorni jezik med otroki pa postaja jezik večine. Kot je ugotovila Herta Maurer-Lausegger, ta razvoj pospešuje predvsem izgubo funkcionalnosti narečij, ki postajajo manj pomembna tudi zaradi spremembe vaških struktur. Nekdanje vaške (slovenske) skupnosti izginjajo, njihove nekdanje dejavnosti pa deloma prevzemajo krajevna kulturna društva (na primer skrb za izvajanje in ohranjanje krajevnih šeg in navad, žegnanj, kmečkih praznikov ipd.), ki tako skrbijo za ohranjanje slovenskih jezikovnih prostorov. Slovenske vaške skupnosti in krajevna društva si prizadevajo za ohranjanje slovenskih tradicij (slovenskih pesmi in besedil pri koledovanjih, žegnanjih, šapanju ipd., slovenskih ljudskih pesmi, slovenskih narečij ipd.).

Na Koroškem (in drugod) že lahko sledimo razvoju, ki je privedel do povsem novega ovrednotenja lokalnih tradicij. Tako na Koroškem danes tudi povsem nemško govoreči znova segajo po slovenskih krajevnih tradicijah (po slovenskih pesmih, hišnih imenih, krajevni narečni – slovenski – govoric) kot dodani vrednosti lokalnega prostora. Ohranjanje etnološke dediščine in tradicij večkrat narekuje nuja, ker tradicije izginjajo in se spreminjajo, nosilci pa

njihovo vrednost prepoznajo takrat, ko grozi, da dediščino docela izgubimo. Ohranjanje slovenske dediščine pa v mnogih družinah pomeni tudi odkrivanje jezika, kulture in identitete prednikov, ki so jih v teku generacij izgubili. Odkrivanje slovenščine zato ne predstavlja le spoznavanja »sosednjega« jezika, temveč tudi odkrivanje izgubljenega družinskega jezika, ki je nekdaj oblikoval družinski vsakdan, način razmišljanja in komunikacije v soseščini.

Vaško zaledje, ki je bilo nekdaj eden izmed pomembnih javnih prostorov domače slovenske govornice, postaja šibkejše. Na Koroškem lahko povečanju zavedanja o pomenu ohranjanja kmečkih struktur sledimo predvsem pri mlajši generaciji, ki se zaveda, da ohranja tako naravno dediščino in kulturno krajino kot tudi jezikovno-kulturno dediščino nemestnega okolja. K popularizaciji in ozaveščanju kmečkega sloja na Koroškem pripomorejo tudi kmečki koledarji, ki jih od leta 2008 izdaja Kmečka izobraževalna skupnost na Koroškem. Na vsakoletnih stenskih koledarjih so predstavljene kmetije starejših in mlajših kmetov, ki se usmerjajo v različne (sodobne) načine kmetovanja. V Porabju pa so v letu 2015 odprli vzorčno kmetijo. Projekt je naravnian tako, da kmetija spodbuja razvoj kmetijstva v Porabju. Ohranjanje podeželja je splošen problem, ki je rešljiv le z ozaveščanjem in z ustvarjanjem razmer za osnovno preživetje. Praznjenje podeželja najbolj prizadene območja, v katerih je manjšina že sama po sebi maloštevilna. Maloštevilnost pa predstavlja veliko težavo pri ohranjanju osnovnih struktur za preživetje manjšine (na primer možnosti za učenje jezika v šoli, delovanje slovenskih društev in struktur).

Na Koroškem je slovenska skupnost v preteklosti izgubila največ pripadnikov delavskega sloja, ki se je v prejšnji generaciji najbolj ponemčil zaradi nemškega okolja na delovnem mestu in pritiskov na pripadnike manjšine v delovnem okolju. Še danes je na primer težko pridobiti pripadnike delavskega sloja za sodelovanje v slovenskih kulturnih društvih na podeželju, kar bi lahko dodatno krepilo jezikovne javne prostore na podeželju.

Število Slovencev v mestih raste. Vendar je tam težje vzpostaviti mrežo, ki povezuje tam živeče Slovence. Čim večje je mesto, tem večja je ponudba drugih – neslovenskih – kulturnih in drugih dejavnosti, v katerih ljudje sodelujejo, zato so razmere za delovanje slovenskih društev in združenj v mestih drugačne. Posamezniki se zatekajo tudi v anonimnost mesta, da se »otresejo« dejavnosti in dolžnosti za narodno skupnost, ohranjajo pa slovensko besedo v družinah. V mestih, ki so tudi tradicionalno naseljitveno območje Slovencev (Gorica, Trst, Celovec, ...), so vzpostavljene slovenske strukture (šolstvo, kulturna dejavnost, gospodarske ustanove, cerkvene strukture, ...), v drugih mestih, v katera se Slovenci močno priseljujejo (Gradec, Dunaj, ...), pa raste predvsem potreba po vzpostavitvi osnovnih struktur za izobraževanje mladih (tudi v šolskem sistemu).

Pomembni slovenski jezikovni prostori so tudi delovna mesta, zato slovenske poklicne gospodarske, politične, kulturne, medijske, znanstvene, športne strukture (slovenske državne/zasebne šole, slovenska državna/zasebna radio in televizija, slovenska državna/zasebna glasbena šola, slovensko stalno gledališče, slovenski časopisi, slovenske banke, trgovine, osrednje ustanove, znanstveni inštituti, slovenske knjižnice, ...) omogočajo ohranjanje in prisotnost jezika v javnosti, hkrati pa tudi razvoj jezika na vseh družbenih ravneh.

Društva kot slovenski jezikovno-kulturni svetovi – včeraj in danes

Najbolj pomembni slovenski jezikovno-kulturni prostori so slovenska društva (kulturna, športna, gospodarska, kmečka, ...) – tako v vaškem kot v mestnem okolju. V preteklosti so krajevna slovenska kulturna društva skrbela za tradicionalno kulturno dejavnost (glasba, gledališče, slovenska knjižnica, slovenski kuharski tečajji, slovenski jezikovni tečajji, retorika, literatura, ...) in bila tako močna opora za učenje jezika ob šolski dejavnosti. Na Koroškem se je slovenščina ohranila predvsem v krajih, kjer so delovala in delujejo slovenska kulturna društva. V krajih, kjer slovenskega pouka ni, društva deloma tudi še danes nadomeščajo manjkajočo izobraževanje v slovenščini.

Močna kulturna dejavnost v drugi polovici 20. stoletja je predvsem med Slovenci v Italiji in Avstriji privedla do čedalje bolj profesionalne kulturne dejavnosti tudi na različnih področjih ljubiteljske kulture (gledališče, vokalna in instrumentalna glasba, literatura, likovna umetnost, ...), ki si prizadeva doseči čim bolj kakovostno ustvarjanje, s katerim je mogoče nastopiti tako v slovenskem kot tudi v prostoru večinskega naroda (čezmejna/mednarodna gledališka, zborovska, športna tekmovanja, literarni natečajji, filmski festivali, mednarodni slikarski in umetniški tedni ipd.). Razvijajo se tudi nove oblike kulturnih dejavnosti, na Koroškem predvsem na področju filma.

Na območjih, kjer je manjšina številčna, je razvita tudi profesionalna kulturna dejavnost (profesionalni poklicni igralci, glasbeniki, likovni, filmski ustvarjalci, ...). V krajih, kjer je manjšina maloštevilna, društva najprej skrbijo za ohranjanje ali revitalizacijo slovenskega jezika; kulturne dejavnosti podpirajo tudi osnovno učenje jezika. V teh krajih še danes gojijo osnovno kulturno dejavnost kot jezikovno šolo.

Pomembno vlogo imajo večji kulturni domovi kot središča osrednjih kulturnih dejavnosti (Kulturni dom v Trstu, Kulturni dom v Gorici, ...). Od 80. let 20. stoletja naprej so nastajali večji kulturni domovi kot nadregionalni centri na Koroškem, avstrijskem Štajerskem, v Porabju (Kulturni dom Pliberk, Kulturni in komunikacijski center k&k v Šentjanžu, Pavlova hiša v Gornji Radgoni, Slovenski kulturno-informacijski center Lipa v Monoštru, ...), deloma tudi na podlagi zasebne iniciative (na primer Stara pošta v Bistrici na Zilji v lasti družine Druml), ki omogočajo in

dajejo prostor širši kulturni dejavnosti. V času gospodarske krize pa postaja vse bolj pereče vprašanje ohranitve obratovanja teh domov.

Na Koroškem na lokalni ravni kot prostori za kulturno dejavnost delujejo tudi farni domovi. Dejavnost v teh domovih je bila v času po 2. svetovni vojni pretežno versko usmerjena, danes pa tudi tam poteka posvetna kulturno-izobraževalna dejavnost, ki jo s podporo dvojezičnih župnij na Koroškem izvajajo društva. Na Koroškem so nekateri kulturni domovi delujejo v prostorih slovenskih bank – posojilnic, ki kulturno dejavnost podpirajo. S temeljito spremembo slovenskega bančništva na Koroškem v zadnjih letih, ki zdaj ni več v večinski slovenski lasti, in z novimi pogoji za delovanje slovenskih bank morajo tudi slovenska društva razmisliti, kako ohraniti svoje kulturne prostore v bankah; prisiljena so, da razmislijo o morebitnem odkupu prostorov ali o izselitvi iz njih.

Ostrejši zakoni za društveno delovanje, zaostritve pri pridobivanju podpor in pri obračunih, ovire pri izvajanju prostovoljne dejavnosti ipd. močno vplivajo tudi na dejavnost društev, ki delujejo na prostovoljni osnovi. Ostrejši zakoni na Koroškem pa vplivajo tudi na dejavnost društev, ki so formalni nosilci poklicnih slovenskih ustanov (na primer osrednjih političnih, kulturnih, gospodarskih, športnih organizacij, znanstvenih inštitutov, nedržavnih medijev, ...). V obmejnih krajih se danes razvija živahna čezmejna kulturna dejavnost, na primer na območju Pliberka in regije Koroške v Sloveniji, Zilje in Kanalske doline (kulturna, politična, športna, izobraževalna, cerkvena sodelovanja, ...), avstrijske in slovenske Štajerske (na ravni kulture in šolskih partnerstev), Prekmurja in Porabja (od leta 1990 naprej), dejavnosti pa podpirajo tudi bilateralni čezmejni projekti. Uveljavlja se zavest o skupni regiji brez meja, ki omogoča gibanje na obeh straneh meje, prebivalci teh regij pa vse bolj izbirajo tako med domačo kulturno ponudbo kot tudi ponudbo v sosedni regiji.

Slovenska kulturna društva so do danes ostala najbolj slovenski kulturni prostori, vendar se tudi ta odpirajo za pripadnike večinskega naroda, predvsem v kulturni in športni dejavnosti, kjer se v dejavnosti vključujejo tudi neslovensko govoreči. Najbolj zaprti prostori so še vedno društveni odbori, kjer bi vključevanje neslovensko govorečih lahko pomenilo, da je treba na sestankih govoriti tudi v večinskem jeziku, saj odbori sklepajo in odločajo o dejavnosti. Pomembno funkcijo v zamejstvu ima samostojna mladinska dejavnost. Ta mlade pripravlja na izzive, ki jih čakajo na vseh ravneh ohranjanja in razvijanja struktur v zamejstvu. V mladinskih organizacijah (mladinska dejavnost v kulturi in športu, skavtska/taborniška organizacija, dijaški klubi, študentski klubi v študijskih mestih, mladinska interesna združenja, ...) se mladi učijo vodenja, društvenega delovanja, nastopanja, razpravljanja, izražanja in zastopanja lastnih mnenj. Na Koroškem je mladinska dejavnost močno razvita v kulturi (razgibana otroška in mladinska

kulturna dejavnost), športu, gospodarstvu (Mlada Slovenska gospodarska zveza) in tudi kmetijstvu, opazna pa je močna depolitizacija mladih. Štefka Vavti v knjigi *Feste ali politično delo?* ugotavlja, da zanimanje mladih za tradicionalno politiko upada, vključujejo pa se v številne mladinske organizacije, kjer so aktivni na različnih področjih. V primerjavi z generacijo iz 70. let 20. stoletja, ko so bili mladi izredno politično aktivni in so prirejali številne akcije in demonstracije za uveljavljanje pravic slovenske narodne skupnosti, se danes osredinjajo na kulturne prireditve, športni angažma, filmske krožke, predavanja in razprave, organiziranje koncertov in dobrodelne akcije (Vavti 2015). Rudi Vouk v odprtem pismu v tedniku *Novice* z dne 15. aprila 2016, objavljenem na spletni strani www.novice.at, ugotavlja podobno:

Depolitizacija koroških Slovencev ni več samo skrb vzbujajoča, temveč narodno skupnost ogroža v njenem obstoju. Pri vseh organizacijah so aktivisti v starosti okoli 50 let mlada generacija, večino predstavljajo zaslužne ženske in moški v starosti okoli 70 let, dijaki in študentje pa s pojmi kot NSKS, ZSO ali SKS ne vedo, kaj početi. Ne čutijo se zastopane od nobenega in tudi tisti, ki so doslej menili, da jih zastopajo omenjene organizacije, vse večkrat povejo, da se pri njih ne čutijo več doma. Politično frustracijo poznamo tudi pri večinskem narodu in seveda tudi v Sloveniji, vendar niti tu ne tam to dejstvo ne ogroža eksistence skupine kot take in tako tu kot tam bi morali priznati, da so v primerjavi s simpatijo, ki so je deležni naši manjšinski predstavniki, politiki še vedno šteti med občudovane zvezdnike. (Spletni vir 1)

Ob močni depolitizaciji manjšine pa lahko sledimo tudi večanju spektra političnih strank na lokalni, deželni, nacionalni in evropski ravni. Pripadniki manjšine se ne vključujejo le v zbirne stranke Slovencev, temveč so dejavni v različnih političnih strankah in iniciativah razen v desničarskih.

Šola in (slovenski) jezik – včeraj in danes

Med pomembnejšimi stebri ohranjanja slovenskega jezika in kulture v zamejstvu sta šola in predšolska vzgoja (jasli in vrtci). Na Koroškem je šola za številne slovenske otroke nekdaj pomenila prvi stik z večinskim nemškim jezikom, danes je to vrtec, vedno več je tudi otrok, ki so dvojezični ali pa slovenščine ne znajo več. Zato danes otroški vrtci čedalje bolj prevzemajo pomembno vlogo osnovnega poučevanja jezika/jezikov, pedagoški koncepti pa predvidevajo, da vzgojiteljice otroke do vstopa v šolo večinskega in manjšinskega jezika naučijo do te mere, da lahko sledijo šolskemu pouku. Zaradi (pre)zaposlenosti staršev se tako tudi že v predšolski vzgoji učenje jezika/jezikov prenaša na ustanove, vendar pa te ne morejo nadoknaditi tega, kar družine zamujajo v najbolj ranem otroštvu.

V krajih, kjer ni sistematičnega pouka slovenščine v šoli, tudi jezik (na vasi) hitreje nazaduje. Nataša Komac za Kanalsko dolino ugotavlja:

Kljub zabeleženim zgodovinski prisotnosti slovenske jezikovne skupnosti na tem območju in zagotavljenim pravno-formalnim podlagam (*Zakon 482/1999 o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin na ozemlju Republike Italije* in *Zakon 38/2001 o celostni zaščiti Slovencev v Republiki Italiji*), slovenščina še vedno ni sistematično umeščena v redni dolinski izobraževalni sistem ter posledično nima ustreznega statusa. V zadnjem letu so tako na primer – tudi na pobudo šolskega ravnatelja dolinskih šol – pri SKS Planika, osrednji dolinski organizaciji, na pristojne slovenske politične ustanove naslovili prošnjo za podporo pri iskanju sistemske ureditve pouka slovenskega jezika na tem območju. (Komac 2015: 41–42; v izvorniku krajšane besede so tu izpisane)

Jezikovni pouk v slovenščini v Kanalski dolini ponuja društvo SKS Planika s tedenskimi tečajmi slovenskega jezika. Razpon rešitev šolskega pouka v slovenščini v zamejstvu je velik in sega od slovenskih šol s slovenskim učnim jezikom (na primer šole v Trstu in Gorici, Slovenska gimnazija v Celovcu) do dvojezičnih šol (na primer šola v Špetru v Benečiji, osnovne šole na Koroškem, Dvojezična trgovska akademija v Celovcu, osnovni šoli v Porabju, Višja šola za gospodarske poklice v Šentpetru) pa do možnosti učenja slovenščine kot tujega jezika v obliki prostega (izbirnega) predmeta (na primer nemške gimnazije na Koroškem, šole na avstrijskem Štajerskem, osnovne in srednje šole na Reki, v Opatiji in Varaždinu) in do pomanjkanja sistemskih rešitev za pouk slovenščine, kjer pouk nadomeščajo tečajmi slovenščine (Kanalska dolina, Rezija). Društva s svojo dejavnostjo v slovenskem jeziku so ob šolski dejavnosti najpomembnejša podpora učenju slovenskega jezika. Vendar tudi na veljavnostnem območju dvojezičnega pouka niso povsod enake možnosti za učenje jezika, pri čemer večje število slovensko govorečih otrok omogoča močnejše živo posredovanje slovenščine v šoli.

V manjšinskem šolstvu so se še v 20. stoletju skorajda v celoti izobraževali le pripadniki manjšine, lahko bi tudi rekli, da le otroci povsem ozaveščenih (zavednih) staršev manjšine. Danes v manjšinskem šolstvu in pri pouku slovenščine kot drugega jezika sodelujejo tudi pripadniki večinskega naroda, pribežniki in priseljenci. Ta razvoj manjšinsko šolstvo in tudi predšolsko vzgojo v manjšinskem jeziku postavlja pred povsem nove izzive. Na Koroškem so v vrtcih in osnovnih šolah uvedli jezikovno-pedagoške koncepte, ki jih vzgojne ustanove izdelajo z namenom, da zagotovijo kakovosten dvojezični pouk. Heterogenost kot izziv, ki mu lahko sledimo na vseh področjih življenja, predstavlja tudi v šolah vse večji pedagoški problem, saj danes največji izziv velikokrat ni le dvojezičnost, temveč večjezičnost in večkulturnost.

Pobuda iniciative Slovenščina v družini: darilna vrečka za spodbujanje rabe domačih narečij v družini in družbi.

Regija Alpe-Jadran ustvarja tudi nove šolske modele, na primer šolski model Kugyjevih razredov na Slovenski gimnaziji v Celovcu s slovenskim, nemškim in italijanskim učnim jezikom, evropske čezmejne regije pa spodbujajo čezmejna šolska partnerstva (na primer na avstrijskem Štajerskem). Učenje slovenščine je danes tudi pomemben gospodarski dejavnik; predvsem višje izobraženi starši večinskega naroda se zavedajo, da je znanje jezika »kapital«. V mestih, kamor se močno priseljujejo Slovenci (na primer Gradec in Dunaj), raste potreba po osnovni izobrazbi v slovenskem jeziku (osnovno šolstvo), zato obstajajo prizadevanja za uvedbo pouka slovenščine v obveznih šolah na Dunaju in v Gradcu. Velik izziv za prihodnost je po drugi strani stalno upadanje števila otrok, predvsem na podeželju, kar je na Koroškem privedlo do izpraznjenja podeželja in s tem tudi do zapiranja t. i. malih šol na podeželju, predvsem na območju dvojezičnega šolstva. Teodor Domej je opozoril na vidik šolskega izobraževanja, ki je sicer v razpravah manj prisoten, je pa za učenje jezikov prav tako odločilen. In sicer ugotavlja:

Pri učenju in poučevanju sta neločljivo povezana srce in glava. To velja tako za učitelje kot učence in ne nazadnje tudi za skupino ali okolje, kjer potekajo učni procesi (na primer razredno skupino in šolo),

kot tudi za celotno družbo. Razlikujemo za usvajanje znanja spodbudna okolja in taka, ki vplivajo negativno. (Domej 2015: 66)

Slovenščina kot jezik medijev – včeraj in danes

Pomemben dejavnik ohranjanja slovenskega jezika so mediji. Čim bolj se manjšina z mediji približuje medijski ponudbi večine (celodnevni radio, dnevni časopis in dnevna televizijska oddaja v manjšinskem jeziku, na primer v Trstu in Gorici), tem bolj lahko v slovenskem jeziku sooblikuje informacije in mnenja o dogajanjih v manjšini in tudi po svetu. Tedenska redna medijska prisotnost (časopisni tedniki, tedenske televizijske oddaje, redna prisotnost na radiu, na primer na Koroškem) navadno krepi in sooblikuje le manjšinsko stvarnost in obvešča o regionalnem (čezmejnem) dogajanju. Izbira narečne različice (Benečija, Rezija, Porabje, ...) je na posameznih območjih – predvsem tam, kjer možnost učenja v slovenskem jeziku ni zadostna – potrebna zaradi razumevanja in posredovanja informacij v slovenskem jeziku ter krepitev lokalne identitete.

Danes soobstajajo klasični mediji (časopis, radio, televizija) in novi mediji (svetovni splet), ki bistveno vplivajo tudi na podobo manjšinskih medijev. Spletna komunikacija je spremenila klasično medijsko ponudbo, saj imajo vsi časopisi danes tudi svoje spletne strani, klasično branje v papirnati obliki, ki je ena izmed osnov usvajanja jezika, pa upada. S tem se zmanjšuje tudi število naročnikov, ki vzdržujejo časopise, ohranjanje časopisnih medijev in zagotavljanje kakovostne ravni poročanja in jezikovne rabe pa v zamejstvu postaja eden od večjih izzivov. Tudi radio in televizija že ponujata spletne strani v slovenščini z informacijami o manjšini ter z regionalnimi/svetovnimi informacijami, število poslušalcev pa upada.

Novi mediji danes omogočajo nove možnosti komunikacije ter nove oblike učenja in rabe jezika v vsakdanjem okolju. Mladina je danes v stiku po telefonskih in spletnih omrežjih, kjer razvijajo sproščeno živo pisno komunikacijo – tudi v sodobnem slovenskem mladinskem žargonu. Kot mladinski žargon se danes uveljavljajo tudi lokalna slovenska narečja.

Danes klasičnega dopisovanja v obliki pisem, kjer je bilo treba upoštevati določeno obliko, ni več. Klasična papirnata pisma so bila le redkokdaj napisana v narečju, temveč v skladu z njihovo določeno obliko in normo v knjižnem jeziku. Dopisovanje s pismi je danes nadomestila e-poštna komunikacija, ki je popolnoma spremenila komunikacijo tako v zasebnem kot delovnem svetu. Tudi v delovnih okoljih je nekdanje uradno formalno dopisovanje med ustanovami danes v veliki meri nadomestila komunikacija po e-pošti, ki se po obliki bolj približuje načinu telefonske komunikacije.

Tudi preproste razglednice z dopustov ali potovanj v tujini so nekdanje še ohranjale določeno formalno obliko, tudi v

rabi jezika. Danes so razglednice prava redkost, pozdrave s potovanj in dopustov pa objavljamo na Facebooku, Instagramu, WhatsAppu, kjer je običajen »posting« s sliko in kratkim neformalnim komentarjem, ki spodbuja všečkanje ter komentarje v sproščeni obliki brez upoštevanja knjižnih in pravopisnih norm. Tudi voščila za rojstni dan in praznike prejemamo danes večinoma le še v obliki pozdravov po novih medijih redkokdaj še dobivamo voščilnice po pošti.

Valerija Perger je na posvetu o rabi novih medijev v Naborjetu opozorila na Facebook kot priložnost za zavestno komunikacijo v slovenščini, čeprav komunikacija na Facebooku poteka sproščeno, deloma tudi v narečni obliki in brez pravopisnih norm. Zahteva po upoštevanju formalne knjižne slovenščine je danes še obvezna pri časopisju, radiu in televiziji, vendar zavest, da je v teh medijih treba gojiti knjižno slovenščino na profesionalni – odrski ravni, upada.

Mladi se po svetovnem spletu gibljejo po celem svetu, v vseh mogočih jezikih. Danes je manjšina prek spleta lahko brez ovir povezana z medijskim svetom v Sloveniji, vprašanje pa je le, kako spodbuditi radovednost in tudi določeno »navado«, da se mladi ustavijo tudi v slovenskem medijskem svetu.

Narodna zavest med lokalno, nacionalno, regionalno in globalno identiteto

Ohranjanje jezika je v 20. stoletju močno temeljilo na narodni zavesti, saj so se večinoma le ozaveščeni starši odločali za slovenske šole in za izpostavljanje v javnosti. Na Koroškem je v začetku 90. let 20. stoletja »multikulturalnost« kot narodni program narodno zavest postavila pod vprašaj.

Leta 2012 je Štefka Vavti objavila študijo o identifikacijah pri mladostnikih in postadolescentih, ki odraščajo in živijo na dvojezičnem Koroškem ali pa med visokošolskim študijem živijo v enem izmed večjih mest v Avstriji. Ugotovila je, da je bila starejša generacija močno polarizirana na dve skrajnosti, na zavedne in asimilirane Slovence, v mlajši generaciji pa je našla več vmesnih stopenj med opisanimi skrajnostma: ambivalentne, dvojne, mnogoplastne, kozmopolitske in simbolične identifikacije (Vavti 2012).

Etničnost vse večkrat tekmuje z drugimi ponudbami in identifikacijskimi priložnostmi. Danes pa je tudi slovenska zavest in identifikacija mladih Slovencev širša in obsega paradigme: Slovenec v Italiji, koroški Slovenec, dvojezični Štajerec, porabski Slovenec, Slovenec na Hrvaškem, Slovenec v skupnem slovenskem kulturnem prostoru, Slovenec v prostoru Alpe-Jadran, Slovenec v Evropi, (koroški) Slovenec po svetu ipd.

Novejši pojav so reaktivirane identitete. To so pripadniki mlajše generacije, ki iščejo slovenske korenine v lastnih družinah in se jezika znova učijo. Ti mladi v svojih družinah spet odkrivajo predvsem slovenska domača lokalna narečja. V nasprotju z vindišarsko teorijo, ki trdi, da

koroška narečja niso slovenska, se mladi z reaktivirano identiteto znova identificirajo s slovenskim jezikom in slovenskim poreklom. Pri iskanju svojih družinskih zgodb se tako vračajo h koreninam – k slovenskemu jeziku, slovenski kulturi in slovenski identiteti staršev in starih staršev.

Sklep

Slovensko zamejstvo se danes giblje med tradicionalnim in globalnim svetom, izziv za mlajše generacije v prihodnosti pa je poleg domačega tudi evropski svet, ki je samoumeven del identitete mlajših rodov. Evropski svet bo obstajal in se razvijal le tedaj, če bodo mladi ostali zakoreninjeni tudi v svojih prvih domačih svetovih, v svojih osnovnih identitetah. V slovenskem zamejstvu bo to možno le, če se bodo vsi, ki skrbijo za ohranjanje in razvoj manjšinskega jezika, soočili s sodobnimi izzivi na vseh ravneh vedno hitreje se spreminjajočega družinskega in družbenega življenja.

Literatura

- DOMEJ, Teodor: Družina, šola in večjezičnost. V: Martin Kuchling (ur.), *Slovenščina, živ jezik v družini in javnosti – Prispevki s posveta 14. 11. 2014 v Tinjah*. Celovec: Krščanska kulturna zveza, Iniciativa Slovenščina v družini, 2015, 55–69.
- KOMAC, Nataša: Odkrivanje domače govornice prek znanstvenih raziskav – primer Kanalske doline. V: Martin Kuchling (ur.), *Slovenščina živ jezik v družini in javnosti – Prispevki s posveta 14. 11. 2014 v Tinjah*. Celovec: Krščanska kulturna zveza, Iniciativa Slovenščina v družini, 2015, 37–54.
- KUCHLING, Martin (ur.): *Družina je zibelka jezika*. Celovec: Iniciativa Slovenščina v družini, Krščanska kulturna zveza, 2012.
- KUCHLING, Martin (ur.): *Družina je zibelka jezika – Die Familie ist die Wiege der Sprache*. (Dvojezična izdaja). Celovec: Iniciativa Slovenščina v družini, Krščanska kulturna zveza, 2013.
- KUCHLING, Martin (ur.): *Slovenščina živ jezik v družini in javnosti – Prispevki s posveta 14. 11. 2014 v Tinjah*. Celovec: Krščanska kulturna zveza, Iniciativa Slovenščina v družini, 2015.
- MAURER-LAUSEGGER, Herta: Družina včeraj in danes – medgeneracijske razlike glede na posredovanje jezika. V: Martin Kuchling (ur.), *Slovenščina živ jezik v družini in javnosti – Prispevki s posveta 14. 11. 2014 v Tinjah*. Celovec: Krščanska kulturna zveza, Iniciativa Slovenščina v družini, 2015, 9–27.
- PERGER, Valerija: Jezik manjšine – živ jezik v družini in javnosti danes in jutri (Tudi v Porabju?). V: Martin Kuchling (ur.), *Slovenščina živ jezik v družini in javnosti – Prispevki s posveta 14. 11. 2014 v Tinjah*. Celovec: Krščanska kulturna zveza, Iniciativa Slovenščina v družini, 2015, 83–89.
- PIKO-RUSTIA, Martina idr.: *Dvo- in večjezičnost v družini – 12 spodbud za sožitje v družini = Zwei- und Mehrsprachigkeit in der Familie – 12 Impulse für Sprachenvielfalt in der Familie*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, 2011.
- SUSIČ, Emidij in Danilo Sedmak: *Tiha asimilacija – psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1983.
- VAVTI, Štefka: *Včasih ti zmanjka besed – etnične identifikacije pri mladih Slovenkah in Slovencih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem*. Celovec: Drava, 2012.
- VAVTI, Štefka: *Fešte ali politično delo? Participacija mladih Slovenk in Slovencev na avstrijskem Koroškem*. Celovec: Drava, 2015.

Spletni vir

- Spletni vir 1: VOUK, Rudi: Za repolitizacijo delovanja koroških Slovencev: Odprto pismo ob 5. obletnici »memoranduma«, 7. 4. 2016. Narodni svet koroških Slovencev; <http://nsks.at/?p=3250>, 26. 4. 2016.